

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA 4-5 YOSHLI
BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA KORREKSION-
INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH**

Rayimova Gulhayo Orzumurodovna
Navoiy shahar 12-DMTT tarbiyachisi
Profi University (Navoiy filiali) talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 4–5 yoshli bolalar nutqini rivojlantirishda korreksion-interfaol metodlarning pedagogik ahamiyati hamda kognitiv jarayonlar bilan uzviy bog'liqligi yoritilgan. Nutq buzilishlarini bartaraf etishda faqat tovush talaffuzini shakllantirish emas, balki bolaning diqqat, xotira, tafakkur, idrok va tasavvur kabi bilish jarayonlarini faollashtirish zarurligi ilmiy-pedagogik asosda tahlil qilingan. Shuningdek, interfaol o'yinlar, sensor mashqlar va kommunikativ metodlarning lug'at boyligini oshirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish hamda ijtimoiy moslashuvni ta'minlashdagi samaradorligi ko'rsatib berilgan. Maqolada logoped va tarbiyachining hamkorlikdagi faoliyati nutqiy korreksiya jarayonining muhim omili sifatida talqin etilgan.

Kalit so'zlar: *MTT, nutq rivoji, kognitiv jarayonlar, korreksion metodlar, interfaol metodlar, sensor o'yinlar, logopedik ish, pedagogik mahorat, mexanik dislaliya, funksional dislaliya, inklyuziv ta'lim.*

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash va inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalarning nutqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ularda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish hamda psixik rivojlanishiga ko'maklashish muhim pedagogik vazifa sifatida qaralmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni hamda 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ–4860-son qarorida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularni jamiyatga integratsiyalash va sifatli ta'lim bilan kamrab olish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrdagi 638-son qarori asosida inklyuziv ta'limni tashkil etishning me'yoriy-huquqiy asoslari yanada takomillashtirildi.

4–5 yosh davri bolaning nutqiy, emotsional va intellektual rivojlanishida eng faol bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalar atrof-muhitni faol o'rganadi, savollar beradi, fikr bildiradi hamda muloqotga ehtiyoj sezadi. Shu sababli ushbu yosh

davrida nutq rivojiga salbiy ta'sir qiluvchi omillarni erta aniqlash va korreksion-interfaol metodlar orqali bartaraf etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Nutq va kognitiv rivojlanishning o'zaro bog'liqligi. Nutq inson tafakkurining asosiy vositasi hisoblanadi. Psixolog va pedagog olimlar bolaning nutqiy rivojlanishi uning kognitiv faoliyati bilan chambarchas bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar. Xususan, Lev Vygotskiy va Aleksey Leontyev tadqiqotlarida nutq bolaning tafakkurini rivojlantiruvchi asosiy omil sifatida izohlanadi. Ularning fikricha, bola faoliyat jarayonida nutqni egallaydi va nutq orqali fikrlash tizimi shakllanadi.

Nutqning rivojlanishi quyidagi psixik jarayonlarni faollashtiradi:

- diqqatning barqarorlashuvi;
- xotiraning mustahkamlanishi;
- mantiqiy tafakkurning rivojlanishi;
- tasavvur va ijodkorlikning kengayishi;
- emotsional-irodaviy holatning shakllanishi.

Shu jihatdan qaraganda, nutq nuqsonlarini korreksiya qilish faqat artikulyatsion mashqlar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Korreksion ishlar bolalarning bilish faoliyatini faollashtiruvchi metodlar bilan uyg'unlashgandagina samarali natija beradi.

Nutq nuqsonlari va ularning kelib chiqish sabablari. Maktabgacha yoshdagi bolalarda eng ko'p uchraydigan nutq buzilishlaridan biri dislaliya hisoblanadi. Dislaliya tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish bilan xarakterlanadi va u ikki turga bo'linadi:

-Mexanik (organik) dislaliya. Bu holat periferik nutq apparati - til, jag', tish, tanglay yoki lablardagi anatomik nuqsonlar natijasida yuzaga keladi.

-Funksional dislaliya. Bunda nutq apparatida anatomik o'zgarish kuzatilmaydi. Asosan noto'g'ri nutqiy muhit, kattalarga taqlid qilish, pedagogik qarovsizlik yoki noto'g'ri nutqiy odatlar sababli paydo bo'ladi.

O.V. Pravdina o'zining "Logopediya" asarida nutq nuqsonlari o'z-o'zidan yo'qolib ketmasligi, aksincha vaqt o'tishi bilan mustahkamlanib borishini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, nutqiy nuqson bolaning umumiy psixik rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Korreksion-interfaol metodlarning pedagogik ahamiyati. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orasida interfaol metodlar bolaning nutqiy va kognitiv rivojlanishini birgalikda qo'llab-quvvatlovchi samarali vosita sifatida e'tirof etiladi. Interfaol metodlarning asosiy afzalligi bolaning faol ishtirokini ta'minlashidadir.

"Sehrli qopcha" sensor o'yini

Bolaga ichida turli buyumlar joylashtirilgan qopcha taqdim etiladi. Bola buyumni ushlab ko'rib, uning nomini aytadi va tavsiflaydi. Ushbu metod:

- sensor idrokni rivojlantiradi;
- lug'at boyligini oshiradi;
- predmet va so'z o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlaydi.

"Yaxshi-yomon" o'yini

Masalan: “Yomg‘ir yog‘ishi nima uchun yaxshi? Nima uchun yomon?” kabi savollar orqali bola voqea-hodisalarni tahlil qiladi, qarama-qarshi tushunchalarni ifodalaydi va mustaqil fikr yuritadi.

“Ortiqchasini top” o‘yini

Bolaga bir guruh rasmlar ko‘rsatiladi. U ortiqcha predmetni topib, nima uchun tanlaganini izohlaydi. Bu o‘yin:

- mantiqiy tafakkurni rivojlantiradi;
- nutqiy izchillikni shakllantiradi;
- sabab-oqibat bog‘liqligini tushunishga yordam beradi.

Rolli o‘yinlar

“Do‘kon”, “Shifokor”, “Mehmon kutish” kabi syujetli-rolli o‘yinlar bolaning dialogik nutqini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Bunday mashg‘ulotlar orqali bola muloqot qilish, savol berish va javob qaytarish ko‘nikmalarini egallaydi.

Tarbiyachi va logoped hamkorligining ahamiyati

Nutqiy korreksiya jarayonida tarbiyachi va logopedning hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachi bolaning kundalik faoliyatini tashkil etib, uning idrok, diqqat va tafakkurini rivojlantiradi. Logoped esa nutq apparatini shakllantirish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish va grammatik jihatdan to‘g‘ri nutqni rivojlantirish ustida ishlaydi.

Pedagogik amaliyot shuni ko‘rsatadiki:

- tarbiyachi bolaning kognitiv holatini to‘g‘ri baholasa;
- ota-onalar uy sharoitida mashqlarni davom ettirsa;
- logoped muntazam korreksion mashg‘ulot olib borsa, nutqiy rivojlanish jarayoni sezilarli darajada tezlashadi.

Shu bois maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida kompleks yondashuvni tashkil etish muhimdir.

Inklyuziv ta‘lim va nutqiy rivojlanish. Inklyuziv ta‘lim barcha bolalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta‘lim olishini ta‘minlaydi. Nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarni jamoadan ajratmasdan, tengdoshlari bilan birgalikda faoliyatga jalb qilish ularning kommunikativ faolligini oshiradi.

Inklyuziv muhitda:

- bola o‘zini jamiyatning bir qismi sifatida his qiladi;
- ijtimoiy moslashuv kuchayadi;
- muloqotga bo‘lgan ehtiyoj ortadi;
- nutqiy faollik tabiiy ravishda rivojlanadi.

Shu sababli interfaol metodlarni inklyuziv ta‘lim muhiti bilan uyg‘unlashtirish zamonaviy maktabgacha pedagogikaning muhim vazifalaridan biridir.

Xulosa qilib aytganda, 4–5 yoshli bolalarning nutqini rivojlantirish murakkab pedagogik-psixologik jarayon bo‘lib, u bolaning kognitiv rivojlanishi bilan uzviy

bog'liqdir. Nutqiy nuqsonlarni bartaraf etishda faqat talaffuz ustida ishlash yetarli emas. Xotira, diqqat, tafakkur, idrok va tasavvur kabi psixik jarayonlarni ham faollashtirish zarur.

Korreksion-interfaol metodlar:

- bolalarning lug'at boyligini oshiradi;
- erkin fikrlashni rivojlantiradi;
- muloqotga kirishuvchanlikni kuchaytiradi;
- nutqiy faollikni tabiiy ravishda shakllantiradi.

Shuningdek, logoped, tarbiyachi va ota-onalarning o'zaro hamkorligi bolaning nutqiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ta'lim jarayonida interfaol o'yinlar va sensor mashqlardan samarali foydalanish orqali kelajakda mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol va sog'lom nutqqa ega shaxsni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son qarori "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrdagi 638-son qarori "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida".
3. Ilk qadam. Davlat o'quv dasturi. Toshkent, 2022.
4. Inklyuziv ta'lim. Gospital pedagogika. X.A. Israilova, 2025.
5. Pedagogika nazariyasi va tarixi. D.A. Axatova, F.O. Xodjiyeva, F.X. Aminova. Toshkent, 2023.